

EHL-İ SÜNNET KELAMCILARINDA TEKVİN TARTIŞMASI

Tevfik YÜCEDOĞRU*

ÖZET

Tekvîn sıfatı tartışması, Eş'ârî ve Mâtürîdî mezhepleri arasında yapılmıştır. Tartışma konusu, tekvîn sıfatının ezeîliği, tekvîn-mükevven ve bu sıfatın taalluku meselelerinde cereyan etmiştir. Eş'ârî mezhebi bu sıfatı kabul etmezken, Mâtürîdî mezhebi, bunu naklî ve akfî delillerle ispat etme yoluna gitmiştir.

RÉSUMÉ

La querelle de l'attribut génétique se fait entre les sectes Asharite et Matourite. La querelle question s'est faite sur tout au sujet de l'éternité de l'attribut génétique, de la genèse du créé, et de l'intellectualité de cet attribut. Le secte Asharite n'admet pas l'attribut génétique, alors que le secte Matourite cherche à l'approuver avec des arguments dogmatiques et rationnels.

GİRİŞ

Ehl-i Sünnet'te, Allah'ın yaratma niteliğinin tartışması, Eş'ârî ve Mâtürîdî mezhepleri arasında yapılmıştır. Yapılan tartışma da, yaratma vasfının nasılığına değinilmeden, "Allah'ın hangi sıfatı yaratmada etkindir?" sorusuna cevap aramak şeklinde cereyan etmiştir. Eş'ârî mezhebi ile Mâtürîdî mezhebi arasındaki temel ayrılıklardan birini teşkil eden bu konu, eşas itibarıyla fiilî sıfatlar konusundaki ihtilâftan kaynaklanmaktadır. Eş'ârî mezhebi, fiilî sıfatları hâdis kabul ederek, bunların Allah (cc) hakkında sıfat olma özelliğine sahip görmezken; Mâtürîdîler, bunlara da Allah'ın diğer sıfatları gibi kadîm, zâtla kâim ve ezeî kabul etmişlerdir. Ehl-i Sünnet'in bu iki mezhebi arasındaki ihtilâfın büyüyerek arzu edilmeyen noktalara ulaşmasını önleyen kişi ise Gazzâfî (v. 505/1111) olmuştur. Gazzâfî bu ihtilâfın lafzî olduğunu, her iki mezhep taraftarlarının da ifade etmek istedikleri şeyin aynı olduğunu

* Araş. Gör.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı.

belirtmiştir¹. Kelâm ilminde "Allah'ın yaratması", hem de bir şeyi "yoktan yaratması", "tekvîn" kelimesi ile ifade edilmiştir. Makalemiz, bu kelimenin etimolojisi, kelâm ilmine girişi ve kelamcılar arasında tartışılmasını konu edinecektir.

I- TEKVİN

A) TEKVİN KELİMESİNİN ANLAMI

"KVN" kökünden tef'îl ölçüsünde mastar olan "tekvîn"; var etmek, ihdâs etmek, öldürmek, parçalarını birleştirerek meydana getirmek, yapmak ve yaratmak anlamına gelmektedir². Bu kelime Allah hakkında kullanılırsa; ihdâs, icâd, yaratma ve yoktan var etme (ma'dumu 'ademden vücuda çıkarma) anlamlarını ifade etmektedir³.

Tekvîn, yaratmak anlamına gelmekle birlikte, "önceki bir maddeden bir şey icâd etmek" anlamını da ifade etmektedir⁴.

Kelâmîcılar, "tekvîn" kelimesini "Allah'ın eşyayı yoktan yaratması"nın arapça karşılığı olarak almışlar ve eserlerinde bu anlamda zikretmişlerdir. Bu kelime ile eş anlamlı olarak halk, tahlîk, icâd, ihdâs, ihtira^c, izhar, inşa, ibda^c, sun^c ve fi'î kelimeleri de kelamcıların eserlerinde zikredilmiştir⁵. Bunlardan en çok tekvîn karşılığı kullanılanı ise "icâd" ve "ihdas" kelimeleridir. Hepsinden ifade edilmek istenen mananın "yoktan yaratma" olduğu kelam kitaplarında zikredilmiş ve "tekvîn, halk, icâd, ihdâs ve ihtira^c eş anlamlı isimler olup, hepsinden 'yoktan yaratmak ve yoktan var etmek' anlamları kasdolunur. Bunlar içinde tekvîn lafzı, geçmiş alimlerin istimaline ittiba için tercih olunur"⁶, denilmek suretiyle "tekvîn" kelimesinin kullanılış ve tercih sebebi açıklanmıştır. Tekvîn lafzını ilk defa kelam ilminde kullanan kişinin ise Mâtürîdî (v. 333/944) olduğunda şüphe yoktur⁷. Sâbûnî (v. 580/1184) nin "geçmiş âlimlerin istimaline ittibâ" sözünden, daha çok, Mâtürîdî mezhebinin kurucusu olan İmâm Mâtürîdî anlaşılması yerinde olur, denilebilir. Gerçi, Sâbûnî'den önceki Mâtürîdî kelamcıları — Pezdevî (v. 493/1099), Ebu Mu'în en-Nesefî (v. 508/1115) — da tekvîn lafzını kitaplarında zikretmişlerdir. Fakat bu lafzın ilk zikredildiği eser, tesbitimize göre, İmâm Mâtürîdî'nin eseridir⁸.

B) KUR'AN-I KERİM'DE TEKVİN

Kur'an-ı Kerîm'de "K V N" kökünden tef'îl ölçüsünde herhangi bir fiil mevcut

- 1 Gazzâlî, el-İktisâd fi'l-İ'tikâd, Mısır tsz., s. 79.
- 2 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut, tsz., XIII/364 vd.; Asım Efendi, Kâmus Tercemesi, İstanbul 1305, IV/742.
- 3 ez-Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğa, Mısır, 1973, II/323; ez-Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, Beyrut, tsz., IX/324; Cevherî, es-Sihah, Beyrut, 1978, XI/2190.
- 4 Curcânî, S. Şerîf, et-Ta'rifât, İst., 1318, s. 45; ez-Zebîdî, a.g.e., IX/324.
- 5 Sâbûnî, el-Bidâye, Ank. 1979, s. 35; Beyâzî, İşârâtü'l-Merâm, Mısır, 1949, s. 212-213; Ali el-kâri, Şurhu Fikhi'l-Ekber, Mısır, 1955, s. 22; Harpu'î, Abdüllâtîf, Tenkhu'l-Kelâm, İst., 1320, s. 220-221; İzmirli, İ. Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, İst., 1340, II/121.
- 6 Sâbûnî, a.g.e., s. 35.
- 7 Bkz. Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd, İst. 1979, s. 46-47.
- 8 Bkz. Mâtürîdî, a.g.e., aynı yer; Te'vilâtü Ehli's-Sünne, Kahire, 1971, I/268.

değildir⁹. Lafız olarak Kur'an'da tekvîn kelimesine rastlanmamakla birlikte, bu kelimenin ifâde ettiği "yoktan var etmek ve yoktan yaratmak" anlamlarında Allah'ın yaratmasına delalet eden lafızların geçtiği ayetler mevcuttur. Bu lafızlar, genellikle kelâmcıların, eserlerinde, "tekvîn" mürâdifi olarak kullandıkları kelimelerdir.

Kur'an-ı Kerîm'de yaratmaya delâlet eden kelimeler arasında halk, ibda^c, fatr, zer', sun^c, ca^cl ve fi^cl lafızlarını saymak mümkündür. Bunlardan en çok "halk" kelimesi "bir şeyi benzersiz ibdâ ve yaratmak"¹⁰, bir şeye ve bir kimseye tâbi olmandan ve daha önce örneği bulunmadan bir şey yaratmak" anlamlarında Kur'an'da zikredilmiştir. "Yoktan, misâli olmaksızın bir şey yaratmak" anlamı ile Kur'an'da geçen her "halk" ve bundan türemiş kelimeler Allah için kullanılmıştır¹¹.

Bu kelimenin, "bir şeyden başka bir şey meydana getirmek" anlamından dolayı, İslâm filozofları ile kelâmcılar arasında âlemin kıdemi ve hudüsü konusunda şiddetli münakaşalar olmuştur. Gazzâlî'nin Tehâfütü'l-Felâsife'sinin ilk konusunu teşkil eden bu mesele hakkında Gazzâlî, İslâm filozoflarını tekfir etmiştir¹².

Bu kökten türemiş olan "el-Hâlik" ve "el-Hallâk" kelimelerinin de "örneksiz ve benzersiz eşyayı yoktan var eden, yaratan ve îcâd eden" anlamlarında, Allah'ın isim ve sıfatlarından¹³. Harf-i tarifli şekli ile başka bir varlık için kullanılmasının câz olmadığı bildirilmiştir¹⁴. "Bede^{ca}" ve "fetara" kelimelerinin de "halaka" kelimesinin anlamına yakın manalar ifade ettiğine işaret edilmiştir. "İbda^c" kelimesinin, Allah hakkında kullanıldığında; "aletsiz, maddesiz, zamana muhtaç olmaksızın ve mekansız bir şey yaratmak" anlamı ifade etmektedir¹⁵. Birçok âlime göre, "fâtır" kelimesi de "ilk defa yaratan" anlamına gelmektedir¹⁶.

C) HADİSLERDE TEKVÎN

"Tekvîn" kelimesi Kur'an-ı Kerîm'de geçmediği gibi, hadislerde de geçmemektedir. Yalnız bir hadiste, Hz. Peygamberin (s.a.v) rüyâda görülmesi hadisesi anlatılırken; "Kim beni rüyâda görürse gerçekten beni görmüştür. Çünkü şeytân benim şeklime giremez (lâ yetekevvenü)"¹⁷ şeklinde zikredilmektedir. Aynı lafızla "tekvîn" kelimesi hadislerde mevcut olmamakla beraber, Allah'ın yaratmasına delâlet eden kelimeler, Kur'an'da olduğu gibi hadislerde de mevcuttur¹⁸. Bu kelimelerin halk, bed^c, fatr, neş' ve İhdâs oldukları ve "yaratmak" anlamında zikredildikleri söylenebilir.

- 9 "KVN" ve iştikaklarının Kur'an'da geçtiği yerler ve anlamları için bkz. Hey'et, Mu'cemu Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm, Mısır, 1970, II/531-546.
- 10 İbn Manzûr, a.g.e., X/85-92; Asım Efendi, a.g.e., III/835-836.
- 11 Râgıb el-İsbehânî, el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân, Mısır, 1970, s. 224-226.
- 12 Bkz., Gazzâlî, Tehâfütü'l-Felâsife, (Çev., Dr. Bekir Karlığa, Filozofların Tutarsızlığı) İst., 1981, s. 17-46, 212.
- 13 İbn Manzûr, a.g.e., X/85; Asım Efendi, a.g.e., III/836; Yurdağür, Metin, Allah'ın Sıfatları, İst. 1984, s. 86-87.
- 14 İsbekânî, a.g.e., s. 224-226.
- 15 İsbekânî, a.g.e., s. 50; Hey'et, a.g.e., I/85.
- 16 İbnü'l-Esir, en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eşer, Beyrut, tsz., III/457.
- 17 Buhârî, Ta^cbir 10; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Beyrut, tsz., III/55.
- 18 Bkz. Buhârî, Bedü'l-halk 1; Edeb 13; Tevhîd 35; Müslim, İmân, Hadis No: 217; Ebû Dâvud, Sünne 18; Tirmizi, İmân 18.

Kur'ân ve hadiste lafız olarak "tekvîn" kelimesini aramamızdan maksat, İslâm itikâdının iki kaynağında böyle bir lafız bulunmadığı halde kelâmcıların, bu lafız, Allah'ın subûtî sıfatlarından saymış olduğunu tespit etmek içindir. Allah'ın her sıfatı için bir âyet delil olarak getirilirken, âyette geçen lafzın Allah'a sıfat olarak verilen lafza uygunluğuna dikkat edilmesine rağmen, tekvîn sıfatında Mâtürîdîler bu prensipten ayrılmışlar ve Eş'ârîler'le bu konuda fikir ayrılığına düşmüşlerdir.

II- KELÂM İLMİNDE TEKVİN

A) MÂTÜRÎDÎ MEZHEBİNİN TEKVİN SIFATINI İZAHLARI

Mâtürîdî mezhebine göre, Allah Teâlâ'nın subûtî sıfatları, tekvîn sıfatıyla birlikte, sekizdir. Dolayısıyla Eş'ârîlerde yedi olarak kabul edilen Allah'ın kemâl sıfatları, Mâtürîdîlerde sekiz olarak kabul edilmiştir.

Mâtürîdîler'e göre, tekvîn, Allah Teâlâ'nın ezeli, ebedî, Zât'la kâim ve zât üzerine zâit bir sıfatıdır, Allah mükevvenâtı tekvîn sıfatı ile "yoktan yaratmıştır". Allah'ın tekvîn sıfatı ile nitelenmesini nakil ve akıl gerektirmektedir. Bu sıfatın görevi; "yok olanı, yoktan var etmektir (ma'dümü ^Cademen vücûda çıkarmak).

Kur'ân'da Allah'ın "yaratıcı" olduğunu bildiren bütün âyetler, Mâtürîdîler'e göre, tekvîn sıfatının naklî delili sayılmıştır. Bununla beraber şu âyetler Allah'ın tekvîn sıfatı ile muttasıf olduğunu göstermektedir: "Allah herşeyi yoktan yaratandır ve O, herşeye vekîldir"¹⁹. "Göklerin ve yerin yoktan yaratıcısıdır"²⁰. Bu âyetlerin haricinde Mâtürîdî kelâmcıları eserlerinde, tekvîn sıfatının naklî delili olarak; Ra'd 16, Kehf 51, Kâf 16 ve Haşr 24. âyetlerini zikretmişlerdir²¹.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın "yaratıcı" olduğunu belirtten her âyet tekvîn sıfatının naklî delili kabul edilirken, akli delil getirmekten de vazgeçilmemiş ve Mâtürîdîler'ce bunun akli izâhı şöylece yapılmıştır; Şu kâinata bakıldığında bir yaratıcısı olduğuna hükmedilir. Bir yaratıcısı olmaksızın var olduğu söylenemez. Bu kâinatın bir yaratıcısı var ise O'nda yaratma (tekvîn) sıfatı olmaksızın yaratı da denemez. Kâinatın yaratıcısının bir yaratma sıfatı vardır ve biz Allah Teâlâ'ya "yaratıcı" diye isim veriyoruz. "Yaratma" niteliği O'nda olmasa bunu söylemek mümkün olmazdı. Türetmeye esas alınan bir kök kelime olmadan, bir şey hakkında, türetilen bir kelimeyi kullanmak mümkün değildir. Üstelik Allah Teâlâ, Kur'ân'da, nefsi "yaratıcı (el-Hâlik)"²² olarak nitelendirmiştir. Gerçekten yaratıcı olmaması halinde nefsi "yaratıcı" diye nitelemesi yalan olurdu ki, bu, Allah hakkında mümkün değildir.

Zarûri olarak da bilinmektedir ki, Allah'ın yaratması olmadan hiç bir yaratık var olamaz. Allah'ın yaratması olmaksızın varlıklar var olsaydı; ya yaratıklar kendi kendilerini yaratarak var olacaklardı ki, bu imkânsızdır. Çünkü Kur'ân'da bunun imkânsızlığı hakkında Allah Teâlâ: "Siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz?"²³ buyurmuştur. Veya, hâdis varlıklar birbirlerini yaratacaklardı ki, bunun da

19 ez-Zümer 39/62.

20 el-Bakara 2/117; el-En'âm 6/101.

21 Bkz. Pezdevf, Usûlu'd-Dîn, (Çev. Doç. Dr. Şerafettin Gölcük, Ehl-i Sünnet Akâidi), İst. 1980, s. 99-101; Sâbûnî, a.g.e., s. 35-38; Beyâzî, a.g.e., s. 214-220.

22 el-Haşr 59/24; el-Hicr 15/28; er-Ra'd 13/16; Fâtır 35/102.

23 Vakıa 59.

İmkânsız olduğu ortadadır. Çünkü bu, devir ve teselsülü gerektirir. Devir ve teselsül ise bâtıldır²⁴. Bu akîf delillerde göstermektedir ki, Allah Teâlâ tekvîn sıfatı ile muttasıftır²⁵.

Mâtürîdîler, tekvîn sıfatının aşağıdaki sebeplerden dolayı, ezeli olması gerektiğini ifade etmişlerdir:

a) Tekvîn sıfatı kadîmdir. Şayet, hâdis olsa Allah'ın zât'ı ile kâim olmaması gerekecektir. Zira, hâdis şeylere mahal olan şey hâdistir. Allah'ın hâdislere mahal olması ise İmkânsızdır; çünkü bu, eksiklik ve noksanlık alametidir. Allah bunlardan münezzehtir.

b) Eğer Allah'ın tekvîn sıfatı kadîm değil de hâdis olmuş olsa, Kur'ân'da kendi nefsinin "yaratıcı (el-Hâlık)" diye nitelendirilmesi de; ya kizb (yalan) olurdu ki, bu muhâldir. Veya bu "yaratıcı" niteliği mecâz olarak kullanılmıştır, demek gerekir ki, bu da, uzak hatta mümkün olmayan bir ihtimaldir.

c) Tekvîn sıfatı hâdis olsa; ya bunun diğer bir tekvînle yaratılmış olması gerekirdi, ya ise teselsüle sebep olur. Teselsül de bâtıldır, İmkânsızdır. Neticede âlemin yaratılmasının da İmkânsız olması gerekir. Halbuki âlemin var olduğunu gözlerimizle görmekteyiz. Veya, diğer bir tekvîn olmadan var olması gerekir. Bu ise, "hâdisin bir ihdâs ediciye ihtiyacı yoktur, hâdis kendi kendinin müctididir", anlamına gelir ki, neticede "Allah Teâlâ'ya ihtiyaç yoktur, âlem kendi kendine Allah olmadan da olabilir", demektir. Bunun da bâtil ve İmkânsız olduğu ortadadır²⁶.

Mâtürîdî mezhebinde, tekvîn sıfatının nakli ve akîf delilleri bu şekilde izâh edilip, ezeli bir sıfat olduğu İmam Mâtürîdî (v. 333/944) tarafından ortaya konulmuştur. Mâtürîdî'den sonraki mezhep kelâmcıları İmamlarının ortaya koyduğu tekvîn sıfatını, hemen hemen aynı şekilde ve aynı cümlelerle eserlerinde nakletmişlerdir. İmâm Mâtürîdî, genel çizgileriyle tekvîn sıfatının dört yönden izahını yapmıştır:

- a) Tekvîn sıfatının Allah'ın kemâl sıfatlarından olduğunu,
- b) Tekvîn sıfatının kadîm olduğunu,
- c) Tekvînle mükevvenin aynı şey olmadığını,
- d) Tekvîn sıfatının ezeli olmasından, mükevvenin de ezeli olmasını gerektirmediğini²⁷. İmâm Mâtürîdî'nin bu sıfat hakkındaki izahlarına, kendinden sonra gelen mezhep kelâmcıları, bir tek ilâvede bulunmuşlardır; o da, bu sıfatın taalluku konusundadır.

Eş'arî kelâmcıların eserlerinde, taalluk konusunda, hicrî yedinci asrın başlarından itibaren, tekvîn sıfatının münakaşası yapılmıştır. Bu asra kadar Eş'arî kelâmcıları, bu sıfattan bahsetmemekte ve Fahrüddin er-Râzî (v. 606/1210) ile birlikte artık

24 Devir ve teselsülün iptali hakkında bkz. İzmirli, a.g.e., II/19-20.

25 Tekvîn sıfatının akîf izâhları hk. bkz., Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehl-is-Sünne, I/268; Pezdevî, a.g.e., s. 99 vd.; Sâbûnî, a.g.e., s. 35-36; Taftazânî, Şerhu'l-Akâid (Çev. Süleyman Uludağ, Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi), İst. 1980, s. 175-176; Beyâzî, a.g.e., s. 212-214; Harputî, a.g.e., s. 219 vd.

26 Tekvîn sıfatının ezeliliğinin delilleri hakkında bkz. Sâbûnî, a.g.e., s. 36-37; Taftazânî, a.g.e., s. 176-177; Beyâzî, a.g.e., aynı yer; Harputî, a.g.e., aynı yer; Kılâvuz, Ahmed Saim, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş, İstanbul 1987, s. 92-93.

27 Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehl-i's-Sünne, I/268; Kitâbu't-Tevhîd, s. 44-49.

eserlerinde tekvîn sıfatı sözkonusu edilmektedir. İki mezhep arasında bu konudaki fikir ayrılığı baştan beri olmakla beraber, tartışma, bu asırda; "yaratma, kudret sıfatının ikinci (hâdis) taalluku ile olur", "Bazı Hanefî fakihleri ve Mâverâünnehr âlimleri tekvînin, Allah'ın ezeli bir sıfatı olup mükevvenin sonradan olduğuna inanmaktadır. Eğer bununla, eserin var oluşuna müessir bir sıfat kastediliyorsa o, kudret sıfatıdır. Şayet başka bir mana kastediliyorsa onu açıklasınlar"²⁸ ibâreleriyle hızlandırmıştır. İlk dönemlere kadar giden tekvîn-kudret sıfatlarındaki anlayış farklılığı ancak bu dönem Eş'arî eserlerine bir problem olarak girmiştir. Bunun sebebi; ya Eş'arîler bu zamana kadar bunu kayda değer bir problem olarak görmüyorlardı, veya gerçekten tartışma "taalluk" konusuyla, problem olarak bu asırda ortaya çıktı, denebilir.

Bu tartışmanın kaynağında tabii ki Mâtürîdîler'in kudret sıfatını anlayış şekli de bulunmaktadır. Mâtürîdîler, kudret sıfatını, "bir şeyi yapabilme güç ve iktidârı" şeklinde değerlendirmişlerdir. Eş'arîler ise, kudret sıfatını "hem bir fiili işleme-gücü olan, hem de kudretinden dolayı o işi yapan" şeklinde anlamışlardır. Diğer ifadesiyle Eş'arîlerce; "bir fâilde iş yapabilme güç ve iktidârı bulunması, işin meydana gelmesi" anlamına gelmektedir.

Mâtürîdîler tarafından kabul edilmeyen böyle bir anlayış şekline, itirazlarda, yine "taalluk" üzerinde olmuştur. Zira Eş'arîlerin anlayışına göre, Allah Teâlâ eşyayı yaratmak mecburiyetinde kalmış olacaktır. "Kâdir, yaratır" anlayışı, sonuçta icbâr hâdisesini getirip, Allah'ın irâdesindeki hürriyeti ortadan kaldırır bir hâl almaktadır. Halbuki Allah fiillerinde hürdür. Hiçbir şekilde zorlanamaz. Bu mahzurdan dolayı Mâtürîdîler kudreti; "bir fiili yapabilme güç ve iktidârı" olarak almışlardır. Bu nedenle yaratmada tesirli olan sıfat, kudret sıfatının ikinci (hâdis) taalluku olmayıp, onlara göre, mustakil olan tekvîn sıfatıdır.

B) TEKVİN TARTIŞMASI

Tartışma konusunu teşkil eden tekvîn sıfatını Eş'arîler'in kabul etmeme sebeplerini, bu mezhep kelamcılarının eserlerinde bulmak mümkün olmamaktadır. Eş'arî kelamcıları, "tekvîn, şu veya bu sebepten ezeli bir sıfat olamaz" gibi düşünceleri, eserlerinde zikretmemektedirler. Sadece er-Râzî eserlerinde itirazlarını ortaya koymaktadır²⁹. Bu sebeple, Eş'arî kelamcıların tekvîn sıfatına itirazları, Mâtürîdî kelamcılarının eserlerinden çıkarılmıştır. Kısmen İmâm Mâtürîdî ve daha geniş olarak ta ondan sonraki Mâtürîdî kelâmcıları eserlerinde tekvîn sıfatına "kimlerin" ve "niçin" itiraz ettiklerini ve bu itirazlara yaptıkları tenkitleri zikretmişlerdir. Bu nedenle Eş'arî kelâmcıların itirazları da, bu itirazlara Mâtürîdîler tarafından verilen cevapları da Mâtürîdî kelamcılarının eserlerinden tespit etmek mümkün olmaktadır.

Eş'arî kelâmcıların tekvîn sıfatına yapmış oldukları itirazlar aynı noktada kalmamıştır. Tarihî seyri içerisinde, önce; "tekvîn, bir kemâl sıfatı olmayıp, fiili sıfatlardandır ve hâdistir. Çünkü, mükevven olmadan tekvîn, mahluk olmadan da hâlik olmaz. Allah yaratmadan önce yaratıcı diye nitelendirilemez. Allah ancak

28 er-Râzî, Muhassal, Mısır 1323, s. 135; Meâlimü Usûlî'd-Dîn (Muhassal Kenârında), s. 51.

29 er-Râzî, Muhassal, s. 135-136; Meâlimü Usûlî'd-Dîn, s. 51-52.

yarattığı anda 'yaratıcı (el-Hâlik)' olur. Fakat bu onunla kâim anlamında değildir" diyerek itiraz etmişlerdir³⁰. Bu itirazları sonra; "tekvîn, sıfatı kadîm değildir" şekline dönüşmüştür. Çünkü Eş'arî kelamcılarına göre, tekvîn kadîm olsa mükevven de kadîm olması gerekir. Eş'arîler'in tekvîn sıfatına daha sonraki itirazları ise; "tekvîn sıfatından maksat yaratmak ise, bu görevi kudret sıfatı ifâ etmektedir" şeklini almıştır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere en son itiraz "taalluk" üzerinde yapılmaktadır. Aynı ameliyeyle gören kudret sıfatı olması hasebiyle bir başka sıfat kabul etmenin anlamsız olduğu ortadadır.

Tekvîn sıfatının iki mezhep arasındaki tartışmasını aşağıdaki şekliyle tasnif etmek mümkündür:

1- Tekvîn Sıfatının Ezeli Olup Olmaması Meselesi

a- Eş'arîler: Allah Teâlâ yaratmadıkça "yaratıcı", rızık vermedikçe "rızık verici (er-Râzık)" değildir. Ezelde yaratıklar olmadığına göre, Allah'a nasıl yaratıcı niteliğini (tekvîn) verebiliriz?³¹.

b- Mâtürîdîler: Allah Teâlâ isim ve sıfatlarıyla ezeldir. Allah mahlukâtı yarattığından bu yana "yaratıcı" ismini almış değildir. Allah berâyâ'yı yarattığından beri de "el-Bârî" adını almış değildir. Bilakis Allah, terbiye edilen yokken "Rabb", yaratılan yokken "el-Hâlik" diye nitelenmiştir. Nitekim, Allah Teâlâ "öüleri diriltici (el-Muhyî)'dir" Bu ismi öüleri diriltmeden almıştır. Şu halde öüleri diriltmeden bu niteliği aldığı gibi yaratmadan önce de "yaratıcı (el-Hâlik)" diye nitelenmesi mümkündür. Allah kendini Kur'an'da "din gününün sahibi "mâliki yevmi'd-dîn"³² diye nitelenmiştir. Halbuki henüz "din gününü" yaratmamıştır. Aynen bunun gibi, ezelde de Allah Teâlâ'yı "yaratıcı" olarak niteleyebiliriz³³.

2- Tekvîn-Mükevven Meselesi

a- Eş'arîler: Tekvîn ve mükevven bir ve aynı şeydir. Yaşanan hayatta fiil mef'ûlün kendisidir. İnsan mutlak mef'ûlün kaynağıdır. Bu durum gâibte de aynıdır (Şâhidî gâibe kıyas). Orada da mef'ûl fiilin kendisidir. Çünkü kırılan olmadan kırma, dövülen olmadan dövme fiilleri düşünülemeyeceği gibi, mevcut olmaksızın îcâd da mümkün değildir. O halde biz îcâdın kadîm olduğunu kabul edersek, mevcudâtın da kadîm olduğunu kabul etmiş oluruz. Bu ise imkânsızdır. Tekvîn'e kadîm bir sıfattır, dediğimizde mükevven de kadîm olmaz mı?³⁴.

b- Mâtürîdîler: Bize göre tekvîn, mükevvenden ayrıdır. Tekvîn'le mükevven aynı değildir. Fiil de mef'ûlün aynı değildir. Dövene göre dövme, kırılana göre kırma fiillerinde olduğu gibi. Zira tekvîn mükevvenin aynısı olsaydı, zaruri olarak tekvînle, mükevven ve var olması lazım gelirdi. Yani mükevven, ezeli ve Allah'a ihtiyaç duymadan kendi kendinin yaratıcısı olması gerekirdi. Eğer tekvîn, mükevvenin aynı olsa, Allah âlemden daha kadîm ve âlem üzerinde kudret sahibi olmaktan başka bir rolü, tesiri ve âlemle ilgisi olmayan bir yaratıcı olurdu. Bu da âlemin kendi kendini

30 Bkz. Pezdevî, a.g.e., s. 102.

31 Neseffî, Ebu'l-Muîn, Bahru'l-Kelâm (Çev., Cemil Akpınar, İslâm İnançları ve Mezhepler Arasındaki Görüş Farkları) Konya, 1977, s. 36.

32 Fâtiha 1/3.

33 Neseffî, a.g.e., aynı yer.

34 Pezdevî, a.g.e., s. 101.

meydana getirmiş olmasını gerektirirdi. Bu nedenle "Allah âlemin yaratıcısıdır" denemezdi. Bunun anlamı da "Allah eşyânın mükevvin ve yaratıcısı değildir" demek olurdu ki; "şu taşın siyahlığını yaratan siyahtır, şu taş siyahlığın yaratıcısıdır". demenin de doğru olması gerekecekti. Halbuki bunun batıl olduğu ortadadır. Öyle ise tekvîn mükevvenin aynı değildir³⁵.

Tekvîn mükevvenden ayrı olunca, tekvîn sıfatının kadîm olması, mükevvenin kadîm olmasını gerektirmez. Çünkü tekvîn, Allah'ın âlemi ve alemdeki parça ve bölümlerden herbir parça ve bölümü (varlık sahasına çıkacak her şeyi) ezelde değil, var olacakları vakit, ilmine ve irâdesine göre güç yetirip yaratmasıdır. Tekvîn ezelde ve ebedde bâkîdir. Fakat tekvîn sıfatının taallukunun hudusu ile mükevven hâdistir. Bu durum irâde, ilim, kudret vs. sıfatlarda da aynıdır. Bu sıfatların kadîm ve ezeli olmalarından, taalluk ettikleri şeylerin de ezeli olmaları gerekmez. Zira bu sıfatların taallukları hâdis, kendileri ise kadîmdir. Allah'ın ilmi kadîm, fakat bu sıfatın taalluku ma'lum olan varlıklar ise hâdistir. Tekvîn ile mükevvenin durumu da böyledir³⁶.

3- Yaratmada Etkin Sıfatın Taalluku Meselesi

a- Eş'arîler: Tekvîn sıfatından maksat, eserin var oluşuna müessir bir sıfat ise o, kudret sıfatının kendisidir. Eğer bundan maksat, kudretin kudret yetirilene müessirliğinden ibâret ise bu izâfîdir. Bu da "ihtiyâr" yok demek olur ki bu, Allah hakkında imkânsızdır. Tekvînden maksat bu iki mananın hâricinde bir anlam kasdediyorsanız onu açıklayın³⁷.

b- Mâtürîdîler: Kudret eserin var oluşuna müessir bir sıfat değildir. Kudret, kâdir'in bir fiili yapabilme ve iktidâr gücüdür. "Kâdir, yaratır" değil, "Kâdir, bir işi yapabilme gücüne sahiptir.. Kâdiriyet bir fiili, ilim ve iradesine göre yapabilme veya yapmama imkânına sahip olmak" demektir. Bu itibarla tekvîn, kudret sıfatından ayrı bir sıfattır. Bilfiil îcad ve yaratma bu sıfatla olup, kudret sıfatıyla değildir. Kudret sıfatı ile ancak yaratma veya yaratmama şıklarına imkân bulunmuş olunur.

Diğer taraftan Kâdir'in makdûra tesiri cevâz yoluyla değil, vücûp yoluyla. Çünkü kâdir iradesi ile var veya yok etme şıklarından birini tercih eder. Kudreti ile bu tercihi imkân bulur ve güç yetirir. Güç yetirdiği şeyi yaratması vücûp yoluyla. Zira irâde ve kudretin bir şeye taallukundan sonra o şeyi yaratmaması; ya iradenin değişmesidir ki, Allah'ın iradesinde değişiklik mümkün değildir. Veya "yaratmadı" demek olur ki, bu da, âcizliktir. Allah için âcizlik ise söz konusu değildir. "O, herşeye hakkıyla kâdirdir"³⁸. Bu itibarla yaratmada taallukun vücûp yoluyla olması, "Allah'ın yaratmada ihtiyârı yok" demek değildir. Bilakis irâdesi ile tercih edip, kudreti ile güç yetirip, tekvîni ile yaratmıştır³⁹.

35 Bkz. Mâtürîdî, Te'vilâtü Ehli's-Sünne, 1/268; Sâbunî, a.g.e., s. 37 vd.; Taftazânî, a.g.e., s. 101; Pezdevî, a.g.e., s. 102 vd.; Sırrı Paşa, Nakdü'l-Kelâm fi Akâidi'l-İslâm, İstanbul, 1302, s. 137 vd.

36 Sâbunî, a.g.e., s. 38; Sırrı Paşa, a.g.e., s. 138 vd.

37 er-Râzî, Muhassal, s. 135; Meâlimü Usûli'd-Dîn, s. 51; Cürcânî, es-Seyyid Şerîf, Şerhu'l-Mevâkif, İstanbul 1311, III/93-94.

38 el-Haşr 59/6.

39 Bkz., Beyâzî, a.g.e., s. 217 vd.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, Muhammed (v. 241/855), el-Müsned, I-VI, Beyrut, Tsz.
- Ali el-Kâri, Ali b. Muhammed Sultan el-Herevi (v. 1014/1606), Şerhu Fıkhi'l-Ekber, Mısır 1955.
- Âsım Efendi, Kâmus Tercemesi, İstanbul 1305.
- Beyâzî, Hasan b. Sinanüddin (v. 1098/1687), İşârâtü'l-Merâm min İbârâtü'l-İmâm, Mısır 1368/1949.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256/870), el-Câmiu's-Sahîh, I-IX, Kahire 1378/1958.
- Cevherî, İsmâil b. Hammad, es-Sıhah Tâcü'l-Luğati ve Sıhahu'l-Arabiyye, I-VI, Beyrut 1978.
- Cürcânî, es-Seyyid Şerif (v. 816/1413), Şerhu'l-Mevâkıf, İst. 1311; et-Ta'rifât, İst. 1318.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as (v. 275/888), es-Sünen, I-IV, Mısır, tsz.
- er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrüddin (v. 606/1210), Muhassalu Ef-kâri'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn mine'l-Felâsifeti ve'l-Mütekellimîn, Mısır 1323; Meâlimü Usulî'd-Dîn (Muhassal kenarında).
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), el-İktisâd fi'l-İtikâd, Mısır, tsz. et-Tehâfütü'l-Felâsife, (Çev. Dr. Bekir Karlığa, Filozofların Tutarsızlığı), İst. 1981.
- Girîdî, Sırrı Paşa, Nakdü'l-Kelâm fi Akâidi'l-İslâm, İst. 1302.
- Harpûtî, Abdüllatif, Tenkihu'l-Kelâm fi Akâidi Ehli'l-İslâm, İst. 1330.
- Hey'et, Mu'cemu Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm, I-II, Mısır 1970.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl (v. 711/1311), Lisânü'l-Arab, I-XV, Beyrut, tsz.
- İzmirli, İsmail Hakkı (v. 1946), Yeni İlm-i Kelâm, I-II, İst. 1341.
- İbnü'l-Esîr, en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser, Beyrut, tsz.
- Kılavuz, Ahmed Saim, Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelâm'a Giriş, İst. 1987.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (v. 333/944), Kitabü't-Tevhid, İst. 1979; Te'vilatü Ehli's-Sünne, I, Kahire 1391/1971.
- Müslim, Ebu'l-Haccâc (v. 261/875), el-Câmiu's-Sahîh, I-V, Mısır 1955-1956.
- Nesefî, Ebu Mu'în (v. 508/1115), Bahru'l-Kelâm fi Akâidi Ehli'l-İslâm, (Çev. Cemil Akpınar, İslâm İnançları ve Mezhepler Arasındaki Görüş Farkları), Konya 1977.
- Pezdevî, İmâm Ebu Yusr Muhammed (v. 493/1099), Usulu'd-Din, (çev. Doç. Dr. Şerafettin Gölcük, Ehl-i Sünnet Akaidi), İst. 1980.
- Râğıb el-İsbehânî (v. 502/1108), el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân, Mısır, 1970.
- Sâbûnî, Nureddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (v. 580/1185), el-Bidâye, fi Usûli'd-Din (Çev. ve Neşr. Dr. Bekir Topaloğlu, Matürîdiye Akaidi), Ank., 1979.
- et-Taftazânî, Sa'duddin Mes'ud b. Ömer (v. 793/1390), Şerhu'l-Akâid (Çev. Süleyman Uludağ, Kelâm İlmî ve İslâm Akaidi Şerhu'l-Akaid), İst. 1980.
- Yurdağır, Metin, Allah'ın Sıfatları "Esmâü'l-Hüsna", İst. 1984.
- Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ömer (v. 538/1143), Esâsu'l-Belâğâ, I-II, Mısır, 1973.
- ez-Zebîdî, Seyyid Muhammed el-Mürtezâ, Tacu'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmus, I-X, Beyrut, tsz.